

INHOUD

Inleiding 7

Door Xandra Schutte

Gerbrand Bakker *Boven is het stil* 17

Ellen Deckwitz *Ze inspecteert mijn benen en plant me in bad.* 27

Hanna Bervoets *Ivanov* 28

Aristide von Bienefeldt *Een beschaafde jongeman* 32

Ida Gerhardt *Ontwaken* 42

Anna Blaman *De zwemmer* 43

Naomi Rebekka Boekwijt *Buiten niet* 49

Jan Glas *De mooie bakker* 55

Andreas Burnier *Een tevreden lach* 57

Saskia De Coster *Wat alleen wij horen* 63

Gerrit Komrij *De wildebras* 69

Maria Dermoût *Constance en de matroos* 70

Hans Lodeizen *Ik die zeer homoseksueel* 104

Adriaan van Dis *Dubbelliefde* 106

Renée Luth *Gauloise nimf* 112

Minke Douwesz *Weg* 114

Lieke Marsman *Wiegeliiedje voor wie alles moet* 133

Gerard van Emmerik *Overmacht* 135

Christine Meyling *Dat is het* 152

Maarten 't Hart *Ik had een wapenbroeder* 153

Nel Noordzij *Ik heb hier wel het mooiste* 171

Jac. van Hattum	Te laat	172
Bas Heijne	Tijger	175
Coen Peppelenbos	Witte veder	189
Kristien Hemmerechts	Alles verandert	191
Ankie Peypers	ruimte	198
Frans Kellendonk	Achter het licht	199
Marieke Rijneveld	Oudjaar Kanaleneiland	227
Dirkje Kuik	Huishoudboekje met rozijnen	230
Tom Lanoye	Kartonnen dozen	236
Paul Snoek	Ik	241
Doeschka Meijsing	Over de liefde	242
Edward van de Vendel	Basketbal gespeeld. Gedoucht.	256
Willem Melchior	De aanbidding	257
Elly de Waard	Dat het herhalen	272
Nina Polak	We zullen niet te pletter slaan	273
Astrid Roemer	Over de gekte van een vrouw	278
Ellen Warmond	In tenminste twee mensen een welbehagen	286
Helga Ruebsamen	Olijffe	287
Hans Warren	Natuurlijk	315
Stephan Sanders	De grote woede van M.	316
Simon Vestdijk	Een alpenroman	322
Joanna Werners	Niets dat ik niet wil	327
Hannah van Wieringen	Wat er gebeurde was dit	328
Verantwoording 336		
Biografieën 338		
Bibliografie 350		

Xandra Schutte

INLEIDING

In 2008 verklaarde Gerrit Komrij de homoseksualiteit dood. ‘Homoseksualiteit, vaarwel. Bedankt voor de kennismaking.’ Zijn betoog kwam op het volgende neer: nog niet zo lang geleden, in de tijd van zijn seksuele ontwaken, dat moet ergens eind jaren vijftig zijn geweest, was homoseksualiteit niet alleen een kwestie van biologie, maar bood zij evenzeer toegang tot een bijzondere wereld. Ze was een manier om tegen het leven en de kunst aan te kijken, niet zomaar een ‘bevredegingsmodus’. Je maakte als homoseksueel deel uit van een geheim genootschap, van een subcultuur die zich verzette tegen burgerlijkheid en moraliteit, kortom tegen ‘gewoon’ zijn. Per definitie was je een rebel. De homoseksuele wereld was die van ‘de decadenten, de estheten, de gemartelden en de martelaars, de mannen en vrouwen van een verguisd boek of een met onbegrip ontvangen gedicht, een compleet literair en beeldend heeal van patiënten en dwazen en halve genieën en dwingelanden’.

Komrij had het over de tijd dat homoseksualiteit nog pervers werd gevonden, een taboe was. Het was de tijd van ‘naar vriendschap zulk een mateloos verlangen’ en van de ‘love that dare not speak its name’. De maatschappelijke weerzin tegen de ‘verkeerde’ liefde maakte dat zij een rijk literair thema was. Het was een beetje zoals in de *samizdat*-litera-

tuur, de stiekem gekopieerde en onderhands verspreide boeken in het Oostblok: juist het verbod op kritiek op het regime zorgde dat schrijvers inventief moesten zijn, dat zij moesten zoeken naar versluierende metaforen en dubbele bodems. Hun literatuur ademde een bijzondere spanning, er stond werkelijk iets op het spel.

De homoseksuele literatuur van het eind van de negentiende eeuw tot de jaren zeventig van de twintigste eeuw, van, zeg, de periode dat de homoseksueel (m/v) was ‘uitgevonden’ door de eerste seksuologen tot de homo-emanipatie, was vanwege het taboe vanzelf subversief. Ook in deze literatuur kon het beestje niet bij de naam worden genoemd, en werd gebruik gemaakt van versluiering, maskers, eufemismen (‘vriendschap’) en codewoorden (‘anders’ of ‘eenzaam’). Altijd gingen romans en gedichten met een homoseksueel thema behalve over verlangen ook over het geheim, het gevaar, de angst voor ontmaskering en afwijzing. De homoseksuelen en lesbiennes waren verdoemden en hun liefde was gedoemd on vervuld te blijven. Maar omdat ze nu eenmaal ‘zo’ waren, omdat hun voorkeur was aangeboren en ze dus lid waren van dat geheime genootschap, waren ze tegelijk ook uitverkorenen. Homoseksualiteit, en zeker de vorming van die homoseksuele subcultuur, was zo gezien een eliteproject. Een project voor schrijvers, dichters, kunstenaars, bohemiens.

Iets van dat subversieve, van het taboe is nog terug te vinden in de vroege teksten in deze bundel. Bijvoorbeeld in het korte verhaal ‘Te laat’ van Jac. van Hattum uit 1947 waarin de verteller zijn eerste geluk beleeft met een iets oudere vriend, maar de afwijzing vindt bij zijn vader – ‘De bijbel verbiedt het’ – en de schooldirecteur – ‘Uit m’n ogen, uit m’n ogen’. De vriend wil beeldhouwer worden en de vertel-

ler schildert – zie daar het eliteproject. Of in ‘Olijffe’, een flamboyant verhaal dat Helga Ruebsamen in de jaren zestig schreef, over de langdurige vriendschap tussen twee bohemiennes, de jongensachtige ‘ik’ en de Spaans aandoende schone Olijffe, die begint met feestelijke drankgelagen en eindigt in tragische verleptheid. Het kost de vriendinnen steeds meer moeite geld bij elkaar te bietsen, hun huurkamers worden steeds havelozer, met steeds onverbiddelijker hospita’s, die niets van ‘tegennatuurlijke vriendschappen’ moeten hebben. In het verhaal is de ‘ik’ ook nog een verborgen lesbienne. Aan het eind, als Olijffe van een Spaanse hertogin is veranderd in een verbeterde heks, snauwt ze de ‘ik’ toe: ‘Ik heb altijd geweten dat je verkeerd was, hoor. Al was je te schijtlijsterig om ervoor uit te komen.’

Ook over de teksten in *Queer* die draaien om travestie hangt de spanning van geheim en ontdekking. In het fragment uit *Ik had een wapenbroeder* (1973) van Maarten ’t Hart verkleedt hoofdpersoon Ammer Stol zich voor het eerst als vrouw. Het is een heerlijke ervaring: de bevrediging om op hoge hakken te lopen, het gevoel echt een ander te worden, zich echt vrouw te voelen. Maar er is ook de angst ontmaskerd te worden als hij als vrouw de straat op gaat en ook die angst heeft iets verslavends. In *Een tevreden lach* (1965) van Andreas Burnier koopt Simone Baling een herenpak, pijp en een brilmontuur met toneelglazen. Als jongeman bezoekt ze zo een Amsterdams buurtcafé. ‘Van deze proef hing alles af meende ik. Als dit lukte kon ik verder gaan, kon ik een nieuw leven beginnen, drinken, vechten, vrijen, naar zee gaan, in de havens werken, ’s nachts langs de dokken zwerven, rossen en rijden, ruig vloeken, met mannen verbroederen, vrouwen verkrachten, een groot arts worden (...).’ Ook bij haar de angst dat ze door de mand valt.

reclame van de HEMA en mascara-advertenties met onberispelijk opgemaakte mannen met een zweem van baardgroei op hun kaken – heeft Komrij nu gelijk? Verdoemd en uitverkoren zijn homoseksuele en lesbische personages vandaag niet meer. Dat Komrij dat betreunde, is ook een beetje de deftigheid in het gedrang. Wat zou hij van het begrip ‘queer’ gevonden hebben? Dat oude Engelse scheldwoord voor homo’s aan het eind van de negentiende eeuw werd zo’n honderd jaar later als geuzennaam opgepikt als laatste poging om de afwijkende seksuele of genderidentiteit als subversief te verankeren.

Queer of niet, de recente teksten uit deze bundel tonen homoseksualiteit vooral als iets vanzelfsprekends. Er kan sprake in zijn van heftig verlangen, zoals in *Wat alleen wij horen* van Saskia De Coster, als twee vrouwen meteen naar de slaapkamer gaan en samen één lichaam vormen, ‘een veelpotig dier vol verlangen dat niet meer kan wachten’. Relaties kunnen eindigen, zoals in *Weg* van Minke Douwes of *Over de liefde* van Doeschka Meijsing. Jongens kunnen voor het eerst seksueel ontwaken, zoals in *Boven is het stil* van Gerbrand Bakker of *Kartonnen dozen* van Tom Lanoye. Twee vrouwen kunnen samen een gezin stichten. Als schandelijk of schokkend wordt het niet meer gepresenteerd. Zie de laconieke beginzin van *We zullen niet te pletter slaan* van Nina Polak: ‘Hun moeder verliet hun moeder op de dag dat de nieuwe keuken arriveerde.’

Is die ‘verbluffende doodgewoonheid’ het grote verlies dat Komrij erin ziet? Misschien is het eerder winst. Goede literatuur gaat hoe dan ook niet over verbluffend gewone personages. Of omgekeerd: eigenlijk is het benauwend als personages bij voorbaat rebels en heldhaftig zijn omdat ze ‘zo’ zijn. Kunnen ze dan nog wel een ‘round character’ zijn of

zijn ze alleen maar een sjabloon van iemand die maatschappelijke weerzin oproept? De vanzelfsprekendheid maakt van homoseksuele en lesbische, of vooruit: queer personages individuen en als de maatschappij niet haar afkeurende wijsje meeblaast zijn de romans en verhalen waarin zij optreden gewoon liefdesromans en -verhalen. Het is dan zoals Gerard Reve de koningin in *Een circusjongen* laat zeggen als de hoofdpersoon haar opbiecht dat hij van mannen houdt: 'Liefde is Liefde, Mijnheer...'

Gerrit Komrij, 'De afschaffing van de homoseksualiteit',
in: *Met het bloed dat drukinkt heet*, 1991

Gerrit Komrij, 'Waarom zijn Nederlanders zo dol op
homoseksuelen?', *De Groene Amsterdammer*, 26 september 2008

Gerbrand Bakker

BOVEN IS HET STIL

De knecht leek op zijn naam: Jaap. Grote handen, een vierkant gezicht, kort blond haar, een kloek lijf. Zijn neus stond scheef, van één voortand was een hoek af. Voor mij was hij altijd oud, hij kwam bij vader werken toen Henk en ik een jaar of vijf waren, in de nazomer van 1966 zal hij rond de dertig zijn geweest. Oud dus, toen. Heel jong, nu.

Henk en Riet hadden het gedaan (en ik had toegekeken), al langer dan een halfjaar was ik verbannen uit Henks slaapkamer, ik was niet vaders jongen (zeker niet nu ik alleen overbleef en binnenkort ‘woordjes zou gaan leren’ in Amsterdam), moeder liep rond alsof ze het ook allemaal niet meer wist (ons verbond bestond nog niet, ze vermeed het mij aan te kijken) en augustus bleef warm, donkergeel warm. Het was kortebroekenweer, maar mijn halve lijf was koud. Ik wist niet waar ik kruipen moest.

Jaap was er altijd, hij hoorde bij de boerderij als een koe, een schaap, de weidesleep of het kippenhok. ‘Hé, jongens,’ zei hij, als we hem tegenkwamen. Buiten het schaatsen waren we vrijwel altijd samen als we hem tegenkwamen. Hij hield zachtmoedig afstand, misschien omdat wij de zoontjes van de boer waren, misschien omdat hij eigenlijk niets te zeggen had tegen ons. Bijna nooit kwam hij bij ons binnen. Hij

ging naar het werkmanshuis om koffie te drinken en te eten. Hij was alleen gekomen, en hij bleef alleen. In het begin kwam nog weleens familie op bezoek, later kwam die niet meer.

In de nacht dat ik op de grond in het nieuwe kamertje lag, en niet onmiddellijk in slaap viel omdat het maar bleef bewegen voor mijn ogen, herinnerde ik me het voorval tussen vader en de knecht. Toen pas besepte ik dat Henk er niet bij was geweest. Het waren vader, de knecht en ik. En ik wist, liggend onder het tuimelraam, met het sleutelgat als een hinderlijk zwarte, vrouwelijke vlek nog achter mijn oogleden, dat de knecht, juist omdat alleen ik schuin achter vader stond, mij had aangekeken.

Het was de eerste keer dat ik in het werkmanshuis kwam terwijl de knecht er woonde. Ik wist niet wat ik zou gaan zeggen, ik had geen reden bedacht om er naar binnen te gaan. Ik moest er gewoon heen. Ik ging op een doordeweekse avond.

Hij deed de voordeur open. 'Hé Helmer,' zei hij, alsof ik elke dag langskwam. Hij droeg een overhemd met korte mouwen, de bovenste knopen niet dicht. Zijn armen waren bruinverbrand. Hij was al dik vier maanden werkloos. Dat hij meteen wist wie ik was, verbaasde me niet. Ik vond het mooi. Henk zou hier nooit op de deur kloppen. Hij liep door het kleine halletje naar de kleine woonkamer, ik sloot de voordeur. Een van de ramen in de kamer was opengeschoven, een lang stuk hout hield het op zijn plaats. Op een lage tafel midden in de kamer lag een stapel boeken, in een asbak lag een shagje te smeulen, naast de asbak een bijna leeg pakje shag. Van Nelle, las ik, halfzware shag. Ernaast

lag een pakje Mascotte-vloei. Uit een grote radio klonk zachte muziek. Hij ging op een bank zitten en gebaarde naar een stoel. Ik ging zitten en veegde mijn voorhoofd droog.

‘Warm,’ zei hij.

‘Ja,’ zei ik.

Er kwam een zomeravondfietser voorbij, en even later nog een.

Wil je wat drinken?’

‘Jawel.’

‘Bier? Ik neem een biertje.’

‘Goed.’

Hij stond op en haalde twee biertjes uit een kast in de keuken. Een koelkast was er niet. Hij gaf me het flesje, dat kouder was dan ik verwachtte, in mijn hand en ging weer zitten, een beetje onderuitgezakt. Eén arm op de rugleuning, de andere hand met het flesje bier in zijn schoot. De hand was schoon, na wekenlang geen mest, geen vette koeienhuiden, geen dieselolie of aarde. Het shagje smeulde langzaam verder.

‘Waar zwemmen jullie?’ vroeg hij.

‘Bij Uitdam,’ zei ik.

‘Ik zwem bij de vluchthaven.’

‘De vluchthaven?’

‘Het begin van de dijk naar Marken.’

‘O daar.’ Ik dronk van mijn bier en veegde nog eens mijn voorhoofd droog. Zwemmen had hij me niet geleerd. Ik staarde naar de stapel boeken en deed of ik de titels op de ruggen las, terwijl ik me probeerde voor te stellen hoe hij dat aangepakt zou hebben, zwemles.

Hij ging verzitten. De arm die op de rugleuning lag, legde hij nu ook in zijn schoot, de vingers van beide handen